

דיון ומקרים שכיחים

בסוגיית לפני עיוור ומסייע לדבר עבירה

ראשי פרקים

א. איסור מסייע לדבר עבירה ותנאיו

ב. נתינת אוכל למי שלא יברך או לא נטל ידיו

סיכום

ג. מתן הטבת רכב למחלל שבת

סיכום

ד. עריכת חופה והשכנת שלום לזוג חילוני

סיכום

ה. המורכבות בימינו ושביל הזהב

שאלות רבות בחיינו, הנוגעות לקשר שבין דתיים וחילוניים בחיי היום-יום, קשורות לסוגיית לפני עיוור וסיוע לדבר עבירה.

מהן שאלות הקשורות לנימוס ודרך-ארץ, כגון: האם מותר להציע שתייה לפועל הבא לעשות מלאכתו, במידה ואינו מברך? האם מותר להזמין קרוב משפחה חילוני להתארח ולכבדו בדבר מאכל, או לחלק ממתקים לחברים ביחידה צבאית?

מהן שאלות בתחום העסקי, כגון: האם מותר להשכיר דירה למחלל שבת או לתת הטבת רכב לעובד שאינו שומר שבת? האם מותר למכור או להשכיר כלים חקלאיים לחשוד על השביעית? האם מותר למכור לנשים פריטי לבוש שאינם צנועים?

מהן בתחום התפקידים הרבניים, כגון: האם מותר לערוך חופה וקידושין למי שאינם שומרים על טהרת משפחה? האם מותר להשכין שלום בין בני זוג כאלה הבאים לבית הדין על מנת להתגרש?

להלן נדון בהרחבה בשאלות אלו, על פי סוגיות הגמרא ודברי הפוסקים בדיון לפני עיוור ובדין מסייע לדבר עבירה.

א. איסור מסייע לדבר עבירה ותנאיו

סתירה בדברי התוספות

הכתוב אומר "ולפני עיוור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד), וממנו למדו חז"ל שאסור להכשיל אדם גם בעניינים רוחניים, ולגרום לו לעבור איסור (פסחים כב, ב ועוד). איסור זה קיים רק כאשר המכשיל נותן לחברו את האפשרות לעבור עבירה, שלא הייתה בידו קודם לכן. דוגמה מייצגת היא המצב המכונה "תרי עברי דנהרא": אדם עומד מצידו האחד של נהר, ומושיט לנזיר העומד בצד השני כוס יין – שהוא אסור בשתייתה. מאחר ולנזיר לא הייתה כל דרך להגיע ליין בעצמו, נמצא שהמושיט מכשיל אותו ממש (ע"ז ו, ב). לעומת זאת, אם יש לנזיר דרך להגיע ליין בעצמו הרי זה "חד עברא דנהרא", והמסייע בידו אינו עובר על איסור תורה של לפני עיוור. יש לשאול, האם יש בכל זאת איסור מדרבנן? תוספות (ע"ז שם ד"ה "מניין שלא"), הדנים בחלות איסור לפני עיוור לגבי מומר, כתבו שאסור להושיט לו דבר איסור רק אם עומד בצידו השני של הנהר ואינו יכול להגיע אליו בעצמו. דבריהם הובאו גם ברא"ש (ע"ז פרק א סי' ב). מכאן דייקו הפוסקים^א שאם יכול להגיע – מותר, ואין בזה כל איסור למרות שהמושיט מסייע לו.

אבל במסכת שבת כתבו התוספות (ג, א ד"ה "בבא דרישא") והרא"ש (פרק א סי' א) עצמם שגם כאשר בעל הבית מרים חפץ בידו והעני נוטל ממנו ומוציאו לרשות הרבים – עובר בעל הבית על איסור מסייע מדרבנן^ב. זאת למרות שבעל הבית היה יכול לעשות הכל

א. מרדכי רפ"ק דע"ז, רבינו ירוחם נתיב יד ריש חלק ז. רמ"א ד"מ יו"ד קנא, ובהגהתו לשו"ע שם, א. ש"ך שם סק"ו, בניין-ציון סי' טו, משיב-דבר ח"ב סי' לא.

ב. אמנם מדברי הרמב"ם משמע שאיסור מסייע הוא חלק מאיסור דאורייתא של הכשלת העיוור, שכן כתב בספר המצוות: "ולאו זה אמרו שהוא כולל גם כן מי שיעזור על העבירה או יסבב אותה, כי הוא יביא האיש ההוא... ויעזרהו להשלים עבירתו, או יכין לו סיבת העבירה. ומאלו הפנים אמרו במלווה ולווה בריבית ששניהם יחד עוברים משום ולפני עיוור... כי כל אחד משניהם עזר את חברו והכין לו להשלים העבירה" (לאוין, רצט). כך כתב גם בפי"מ"ש (תרומות פרק ו, ג): "והמתעהו ומביא אותו לידי מכשול או שציווהו על העבירה או שסייעו עליה באיזה סיוע שהוא, אפילו בדיבור מועט, נענש בידי שמים כפי ערך מה שעשה בסייעו או בהוקישו את חברו... עובר הוא על מה שאמר ה' ולפני עיוור לא תתן מכשול" אם גרם לעבירה, או שעובר על דבר ה' 'אל תשת ידך עם רשע' אם סייע לחוטא". לפי זה אין לחלק ביניהם, ואם מותר משום לפני עיוור יהיה מותר גם משום מסייע, וכשהתנו בחד עברא דנהרא הרי זה מותר לגמרי! אלא שכבר כתב בשו"ת מחנה-חיים (או"ח סי' מה) שהרמב"ם לא התכוון לאסור מדאורייתא, והפסוק שהביא אינו אלא אסמכתא בעלמא. מעין זה כתבו אחרונים נוספים, שלא בכל פעם שהזכירו לפני עיוור בגמרא התכוונו לדאורייתא (עיין שדי-חמד מערכת ו כלל כו אות א בשם יד-דוד, ובאות ח בשם יד-מלאכי).

המפרשים התקשו בדברי הרמב"ם, מדוע השמיט את חילוק הגמרא בין חד לתרי עברי דנהרא? מהר"צ חיות (שבת ג, א ד"ה "תד"ה בתרי עברי") דייק מדברי הרמב"ם הנ"ל שלא חילק בין מסייע לבין לפני עיוור. אבל בשדי-חמד (שם אות ג) השיג עליו, והביא אחרונים רבים שתירצו דברי הרמב"ם וסבורים שגם הוא פסק חילוק זה להלכה למרות שלא כתבו במפורש. ועיין עוד מאמרו של הרב נחום רבינוביץ

לבדו. הנימוק לאיסור הוא "דאפילו קטן אוכל נבילות בית דין מצווים להפרישו, כל שכן גדול שלא יסייעו לו" (רא"ש שם). לכאורה יש מחלוקת בין בעלי התוספות, וסתירה בדברי הרא"ש שהביאם בשתי הסוגיות.

הרמ"א (יו"ד קנא, ד) הביא דעות חלוקות אם מותר למכור לגוי לבונה שעתיד להקטיר אותה לעבודה זרה, כשיכול לקנותה במקום אחר. את דעת האוסרים הביא בתור "יש מחמירין", אבל כתב שהמנהג היה להקל, וסיים שבעל נפש יחמיר על עצמו. נמצא שלדעתו עיקר ההלכה היא שאין איסור מסייע באופן זה.

יישוב הסתירה

הש"ך (יו"ד שם סק"ד) חולק על הרמ"א, ולדעתו לא נחלק אדם מעולם שאין לסייע לעוברי עבירה גם כשיכולים לעשות הכל בעצמם. מה שאמרו ראשונים שאין איסור, הוא דווקא בגוי או בישראל מומר שאין מצווים להפרישו מעבירה, ואכן זהו המקרה במסכת עבודה זרה. במסכת שבת, לעומת זאת, דנו באדם כשר שמצווים להפרישו מעבירה. לכן שם פסקו התוספות והרא"ש שאסור לסייע לו.

הדגול-מרבבה (שם, בהערה על הש"ך) מקשה: כיוון שמדובר בישראל, הלא אע"פ שחטא ישראל הוא ומצווה להפרישו מאיסור, וודאי שאסור לסייע לו! ומתרץ שהחילוק אינו בין מומר לבין ישראל כשר, אלא בין שוגג למזיד. אותו 'מומר' שבמסכת עבודה זרה אינו דווקא מי שהשתמד, אלא כל העובר עבירה במזיד נקרא "מומר לאותו דבר". כלפי אדם כזה אין אנו מצווים על לפני עיוור, וממילא גם לא נאסר לסייע לו במעשיו, אך במסכת שבת מדובר בשוגג, כמפורש בסוגייה שם, ולכן פשוט שאסור אפילו לסייע לו.

על דברי הדגמ"ר, המרחיב מאוד את דברי הש"ך, יש לשאול: מדוע באמת אין דין לפני עיוור ומסייע במזיד – סוף סוף ישראל הוא! יישוב לכך נמצא בדברי האבני-נזר (יו"ד סי' טו), שחידש שדין ערבות – האחריות שיש ליהודי על חברו שלא יעבור עבירות – אינו קיים כאשר חברו רוצה לעבור עבירה במזיד.

יש לציין, כי דווקא לפי הגדרת החילוניים כיום כתינוקות שנשבו – המקלה עימם בדרך כלל – אי אפשר להחיל עליהם את דינם של הש"ך והדגמ"ר, שהרי לפי הגדרה זו אינם מזידים⁷ (וראה שיד-אש ח"ב סי' כב). נמצא שהחמרנו בדינם ואסור לסייעם במעשיהם הרעים גם בחד עברא דנהרא.

⁷ "כל ישראל ערבים זה בזה", תחומין יא עמ' 41-72 – הבנה חדשה בהגדרת הרמב"ם ל"תרי עברי דנהרא".

ג. יתכן לומר שאין איסור לפני עיוור במזיד מכיוון שאינו עיוור בדבר זה, ואדרבה – הוא מבקש להיכשל בו. וראה עוד סברת הרב ישראלי המובאת בפרק 'הדרכת רכב הנוסע בשבת'. עוד ראה שם המשך הדיון בדברי הש"ך והדגמ"ר במה שנוגע לסוגיית "הלעיטהו לרשעי".

ד. אמנם הרב וולדינברג (שביתת הים פרק יט אות ב) השתמש בהיתר זה גם לגבי חילוניים בימינו. אולי אפשר להסביר את דבריו על פי מש"כ בהערה הקודמת בסברת האומרים שאין משום לפני עיוור במזיד

בשורת בניין-ציון (סי' טו) נוקט דרך אחרת לתרץ את הסתירה שבדברי התוספות, ומחלק בין מסייע בשעת העבירה לבין מסייע לפני העבירה. תוספות במסכת שבת מתייחסים לבעל הבית המסייע לעני לעבור על מלאכת הוצאה בשעת מעשה, ולכן אסרו זאת. אבל במסכת ע"ז התירו כיוון ששם מדובר בהושטת האיסור למומר, שהוא סיוע לפני מעשה, ולא בהאכלתו – שהיא הפעולה האסורה בעצמה. בדרך זו הלכו גם הנצי"ב (משיב-דבר ח"ב סי' לא-לב), הכתב-סופר (יו"ד סי' פג), מהרש"ם (ח"ב סי' צג, קפד) ועוד אחרונים.

תירוץ נוסף כתב הבניין-ציון על פי הריטב"א (ע"ז ו,ב) המחלק בין נתינת דבר איסור למי שתובע אותו בפירוש על מנת לעבור עבירה, לבין מי שאינו מפרש לשם מה נחוץ לו הדבר – גם אם אנו יודעים שהוא מומר לדבר זה. הראשון אסור משום מסייע, והשני מותר. בסוף דבריו כתב שתירוץ זה קרוב לתירוץ הקודם, כנראה משום שלדעתו העיקר האם נשאר ספק שמא לא יעבור את האיסור, או שודאי יעבור. לפי זה, נראה שפער הזמן שבין הנתינה לעבירה אינו סיבת ההיתר, אלא רק סימן לכך שלא היה כאן סיוע ודאי לעבירה⁷. בעקבות דבריו הלך גם הרב ויינברג (שרידי-אש ח"ב סי' נז, עמ' קמח ואילך).

ב. נתינת אוכל למי שלא יברך או לא נטל ידיו

מחלוקת המחבר והרמ"א ודעת מפרשי השו"ע

הגמרא (חולין קז,ב) אוסרת לתת פרוסה לתוך פיו של שמש שלא נטל ידיו. הרי"ף (ברכות ס"פ אלו דברים) הביא גמרא זו להלכה, ותלמידי רבינו יונה (שם) פירשו שכיוון שהאוכל צריך ליטול ידיים, נמצא המאכילו עובר על לפני עיוור. כך נפסק להלכה גם בשו"ע (או"ח קסג,ב). עוד הוסיף בתלמידי ר"י בשם יש אומרים שאין לתת לאכול אלא למי שידועים בו שיברך, ולבסוף כתב: "ונראה [להרב רבנו יונה] שכיוון שהנותן מתכוון לעשות מצוות צדקה מותר".

הב"י (שם קסט) השיג על היתרו של רבינו יונה מדברי הגמרא (חולין שם), האוסרת לתת פרוסה לשמש אלא אם כן ידוע שכבר נטל ידיו. והרי גם נתינת פרוסה לשמש מצווה היא, ובכל זאת אסרו כשידוע שלא נטל ידיו! לכן, לדעתו אין המצווה מתירה לתת אוכל למי שאין אנו יודעים בו שיברך.

– שלא הכוונה לעבור עבירה היא המוציאה את האדם מהגדרת העיוור, אלא עצם רצונו במעשה כלשהו. אם אדם רוצה לעשות מעשה מסוים ואינו שומע לדברי אנשים המבקשים למונעו ממנו, ויהיו מניעיו אשר יהיו, איך נוכל להגדירו כעיוור? וראה במבוא בפרק עקרונות לפני עיוור, אות ו.
ה. כך מתיישבים דברי תוספות בע"ז ומה שמביאם הרמ"א להלכה, עם המשניות במסכת שביעית (פרק ה,ו-ט) האוסרות במפורש לסייע לעוברי עבירה. משניות אלה עוסקות במסייע בשעת עבירה ממש או במסייע למי שאומר בפירוש שהסיוע נועד למעשה עבירה, מה שאין כן בנידון דברי התוספות.

בעקבות השגתו הביא הב"י בשו"ע (שם קסט"ב) רק את תחילת ההלכה השניה, שלא לתת לו לאכול אלא אם כן יודע בו שיברך. אבל הרמ"א חלק והוסיף את דברי רבינו יונה עצמו, שאם נותן לעני בתורת צדקה אין לחשוש.

על קושיית הב"י נאמרו מספר תירוצים, שמהם נלמדים עקרונות חשובים בדין לפני עיוור ומסייע לדבר עבירה:

הב"ח (שם) מחלק בין הנותן למי שלא נטל ידיו, שעובר באותו רגע ומכשילו ("דמסתמא יאכלנו מיד בלי נטילה" – לשון הב"ח) לבין הנותן אוכל למי שלא ידוע שיברך – שבאותו רגע לא הכשילו (בדומה לדברי הבניין-ציון שהובאו לעיל). אדרבה, היות ומדובר בעני הרי הוא מקיים בזה מצוות צדקה, וגם אם לא יברך – התקיימה מצוותו. עוד כתב, שגם אם יודע בו שהוא עם הארץ גמור ולא יברך – לא יבטל מצוות צדקה. אמנם הפמ"ג (שם סק"ו) דייק שאם אינו מברך מחמת רשעות – לא יתן לו, והמשנ"ב הביאו להלכה (שם סקי"א).

הט"ז (שם סק"ג) מעמיד את שתי ההלכות במקרה שספק אם יברך, ומחלק בין השמש שנתון למרותו של בעל הבית ולא יתרגז אם יזהירנו תחילה ליטול ידיו, לבין העני העלול להתרגז ולא לקבל ממנו – ובטלה מצוות צדקה. מדבריו עולה שאם ודאי לא יברך אסור לתת לו, שלא כדעת הב"ח. כך כתב גם המגן-אברהם¹ (שם ס"ק ו).

דברי-חמודות (על הרא"ש חולין, פרק ח אות עד) תירץ שלגבי השמש אין מצוות צדקה, שהרי הוא מחויב לפרנסו ומזונותיו עליו, מה שאין כן בעני. לדעתו פשוט הוא שהמקלים בנתינה בתורת צדקה כשאינן ידוע שיברך, יקלו גם כשאינן ידוע אם נטל ידיו – שהרי ברכת המזון דאורייתא ונטילת ידיים דרבנן. כך באמת משמעות לשונו של רבינו יונה, שלא חילק, והקושיה מיושבת יפה גם אם לא נחלק כב"ח בין זמן הנתינה לאחריה" (וכמו שהעיר גם בשרידי-אש ח"ב סי' נז).

ו. הרב ברייש (חלקת-יעקב אה"ע סי' כג) הקשה על החילוק בין סיוע בשעת העבירה לסיוע לפני העבירה מהגמ' ע"ז (ו,א), הנותנת טעם לאיסור מכירת בהמה לגוי שלשה ימים לפני אידיהן, כיוון שיקריבנה לעבודה זרה. והלא שם אינו בשעת מעשה, ואעפ"כ מוגדר לפני עיוור! אבל יש להשיב לפי מהר"ם לובלין (בחיידושו לסנהדרין סג, ב ד"ה "אסור לאדם שיעשה שותפות", הובאו דבריו באוצה"פ המובא לקמן סעיף ד), שאיסור לפני עיוור הוא רק כשנותן לו גוף הדבר שיעשה העבירה, וזה המקרה בהמה הנמכרת, וגם בפרוסה למי שלא נטל ידיים. אבל כשנותן פרוסה ולא ידוע אם יברך – הפרוסה בעצמה אינה משמשת לאיסור. הרב ויינברג מסביר שהב"ח התכוון להתיר בעיקר בגלל מצוות הצדקה, ולפי המבואר בפרק עקרונות לפני עיוור אות ח.

ז. בהמשך דבריו הביא המג"א גם את דעת הב"ח, אבל נראה שלא פסק כמותו. כך פירש במחצה"ש שם את דברי המג"א, והביא גם דעת השל"ה הסובר כמג"א. אמנם הא"ר (שם) סובר שאין מחלוקת בין המג"א והשל"ה לבין הב"ח, ומה שאסרו במי שודאי לא יברך אינו אלא בעושה כן מחמת רשעותו, אבל במי שאינו יודע לברך מתירים, כדעת הב"ח.

ח. צ"ע בדעת הדברי-חמודות מה הדין כשודאי לא נטל ידיו, כמו במקרה השמש שעליו דיבר. אמנם יתכן שהגדיר גם זאת כספק, שהרי עדיין יכול ליטול טרם שיאכל.

נמצא:

המכניס פרוסה לתוך פיו של מי שלא נטל ידיו או לא בירך, עובר על לפני עיוור. אם נותן בידו ואינו מאכילו, וספק מה יעשה – יש מתירים (מג"א וט"ז). יש מתירים אפילו אם ידוע שלא יברך כיוון שברגע הנתונה לא עבר איסור, בתנאי שלא מחמת רשעותו עושה כן (ב"ח ופמ"ג). אבל אסור לתת למי שלא נטל ידיו, כיוון שעובר איסור ברגע הנתונה (ב"ח). יש מתירים מחמת מצוות הצדקה גם בחשש שלא נטל ידיו וגם בחשש שלא יברך, אמנם רק במקום שאין ידוע מה יעשה ולא כשידוע שלא יברך (דברי-חמודות). אם אין המדובר בעני, כגון כשמזמינים קרוב משפחה להתארח, או כשמגיעה חבילה לחייל המשרת עם חיילים חילוניים, אי-אפשר להתיר לפי שיטה זו^ט.

חילוקי האחרונים

סיוע בשעת עבירה או לפני: אחרונים חשובים הלכו בעקבות חילוקו של הב"ח בין סיוע בשעת העבירה לבין סיוע לפני העבירה, אבל הוסיפו והרחיבו את היתר נתינת אוכל גם למי שלא נטל ידיו וגם כשאינו עני. לדבריהם, כל עוד הגדרת המצב היא של "חד עברא דנהרא" – שיכול להשיג את דבר האיסור בעצמו – מותר (ראה לעיל סעיף א בשם בניין-ציון ואחרונים אחרים). כך הסביר זאת הרב ויינברג (שרידי-אש הנ"ל):

ועצם הסברא שבאיסור מסייע יש לחלק בין קודם העבירה לבין בשעת העבירה היא מוכרחת, שאל"כ לא מצאנו ידיו ורגלינו במה שנהגו למכור בהמות ועופות לעבריינים שאוכלים נבלות וטרפות אפילו אם אין בעיר נכרים שעוסקים במכירת בעלי חיים, וברור שהם לא ידקדקו בשחיטה כשרה, והרי יש איסור מסייע אפילו לא קאי בתרי עברי דנהרא... וכן מנהג פשוט שמוכרים בשר כשר אף לחשודים שלא לשרות ולמלוח וחשודים לבשל בשר בחלב... ומכל האמור יש תשובה לכמה שאלות הנוגעות בדיון לפני עיוור, כגון אם מותר לסדר קידושין לאנשים שאינם זהירים באיסור נידה, או אם מותר לשדכן לזווג זיווגים שלא יתנהגו על פי דיני תורה.

עוד הוסיף והרחיב חילוק זה והתיר נתינת פרוסה גם למי שלא נטל ידיו, שמא יטול ידיו לפני אכילה (דלא כדברי הב"ח לעיל). לדעתו האיסור לתת פרוסה למי שלא נטל ידיו

ט. אמנם אפשר לומר בדוחק שכיוון שמתכוון שעל ידי שיאכל יהיה שלום ביניהם, הרי גם זו מצווה. וכמו שכתבו הפוסקים במי שנוסע לראות את חברו, שנקרא דבר מצווה כיוון שמתוך כך מתחזק הקשר ביניהם. לכן התירו להפליג לצורך זה באוניה לפני שבת (רמ"א או"ח ס"ט רמח). וראה הערה יא.

י. אמנם לפני כן פירש באותה תשובה פירוש אחר בדברי הב"ח, וכפי שיובא להלן סעיף ד בעניין עריכת חופה לזוג שלא ישמור דיני טהרת המשפחה.

נאמר רק לשמש שטרוד בעבודתו ובודאי לא יטול, וכמ"ש בעטרת-זקנים (ש"ע קסט, א). כך מיושבת גם קושיית הב"י הנ"ל.

הנצי"ב (משיב-דבר ח"ב סי' לא) הרחיב היתר זה, וכלל בו גם חפצא של איסור שאינו מסייע לו בזמן העבירה עצמה. לדעתו, מותר למי שהולך ומוכר בשר טרפות לבתיהם של שרים גויים למכור גם ליהודי הרגיל לאכול טרפות, זאת כיוון שבין כה וכה יש בידו לקנות מגוי אם לא ימכור לו – "דלפני שעת עבירה אין שום איסור במקום דליכא לפני עיוור ממש" (כמו במקרה זה, שהוא "חד עברא דנהרא" ושייך לגדרי מסייע לדבר עבירה). דבריו הובאו בשדי-חמד (מערכת ו כלל כו סוף אות ג), שהעיר:

ואין דעתי העניה נוחה בהיתר זה, אלא דמלבד שאיני כדאי לחלוק על רב גדול וצדיק שכמותו, אף אין לי פנאי... ומי שדעתו רחבה יבוא ויכריע.

באמת רוב הפוסקים לא התירו אלא בחפצא של היתר שעלולים לעשות בו איסור אחר כך (להלן ובסעיף ג). אמנם יש שהלכו בעקבות הנצי"ב והתירו לעבוד בחנות המוכרת בשר טרפות גם ליהודים, כיוון שיכולים להשיג במקום אחר בלא טרחה יתירה (בית-זבול ח"ב סי' יא, שרידי-אש שם^{יא}).

תליה בדבר המותר: יש חולקים על הגדרת הזמן כגורם להיתר, ומבחינים רק בין ספק אם יעבור העבירה לבין ודאי יעבור אותה. יתכן שאף הבניין-ציון (לעיל סוף סעיף א) לא נתכוון אלא לזה, וכפי שהערתי על דבריו (שם).

הרב עובדיה יוסף (יחיה-דעת ח"ג סי' סז) התיר למכור בגדים לא צנועים לנשים מחמת הספק שמא יוסיפו להם חלקי ביגוד, אבל אם ברור שאי אפשר ללכת בבגד כזה אלא בפריצות – אסור למכור אותו. וקדמו בשו"ת מחנה-חיים (סי' מז), שהתיר מכירת לחם למי שלא יטול ידיו ויברך, כיוון שאין ודאות בדבר בזמן המכירה.

חפצא של איסור או של היתר: יש שחילקו בין חפצא של איסור, כגון כוס יין לנזיר, לבין נתינת פרוסה שהיא דבר היתר ורק האדם בבחירתו הרעה אינו מברך. וזו לשון הציץ-אליעזר (חי"ט סי' לג):

יא. בהמשך הוסיף הרב ויינברג סיבת היתר לנידוננו. לדעתו, איסור מסייע הוא רק כשמחזק ידי עוברי עבירה, אבל מוכר זה אינו מתכוון לחזק ידי עוברי עבירה אלא לזונם, שהיא מצווה. אמנם זה חידוש גדול, דמי יימר שהאיסור תלוי בכוונתו? אף שאפשר היה לדייק כך מהב"ח, שהמצווה לתת לעני גוברת על איסור לפני עיוור, אלא שלפי דיוק האג"מ המובא להלן עיקר דברי הב"ח מבוססים על מה שאינו נותן לו חפצא של איסור.

הרב חרל"פ (בית-זבול שם) הוסיף סברה להיתר, שבין כה וכה בעל החנות עובר על לפני עיוור, והמוכר אינו מוסיף במה שנמצא שם, שאם לא הוא – היה בעל החנות מוכר בעצמו. עוד כתב שיש לתלות שמא הקונים היהודים אינם אוכלים בעצמם את הטרפות אלא נותנים לנשיהם הגויות וכדומה. אך נראה שעדיין יש לומר כדברי השדי-חמד, שהיתר זה בעייתי גם במקרה עליו דיבר הנצי"ב, ועל אחת כמה וכמה במקרה עליו דברו הבית-זבול והשרידי-אש.

ובכלל יש מקום לומר דלמעשה אין בנידונים שלנו בכלל גדר הושטה של עצם איסור, כי אין גוף הדבר איסור ומכשול בעצם, כדכותב בדומה לזה בשו"ת תורת חסד מלובלין חאו"ח סי' ה בנוגע להגשת אוכל לכאלה שאוכלים בלא נטילת ידיים וברכת המוציא ע"ש, אלא לפנינו גדר של הכשרה בלבד אשר על ידי כך יוכל העבריין לבצע בגוף זה איסור, ויש על כן מקום לומר שאין כאן אפילו גדר של איסור מסייע הנאמר בזה, והו"ל זה כעין שמצינו בדומה לזה בדברי הפוסקים שהעלו בגלל חילוק כזה להתיר השכרת חנות או בית למחלל שבת שיפיק זממו שם... יעויין בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קפד, שו"ת פרי השדה ח"ג סי' צז², שו"ת נטע שורק חאו"ח סי' יט עיין שם³.

חשוב לציין שלדברי הט"ז והמ"א המובאים לעיל, אין היתר לתת אוכל אלא בספק אם יברך או לא. גם מי שהתיר במקרה שודאי לא יברך, התיר רק משום מצוות צדקה ולא בעניין אחר. כמו כן, לדעת הב"ח ועוד פוסקים נתינת פרוסה למי שלא נטל ידיו אסורה, למרות שלכאורה היא עצמה איננה חפצא של איסור.

אמנם אם האוכל של החילוני והמסייע מתבקש רק להביאו אליו, כגון תורן בחדר אוכל או מלצר, גם לפי שיטה זו יש להקל יותר. מקרה כזה הוא "חד עברא דנהרא" ונאסר רק משום מסייע, ונחלקו אחרונים האם גם באיסורי דרבנן חל איסור זה⁴ (עיין שדי-חמד מערכת ו כלל כו אות ג ד"ה "והא דאסור מדרבנן").

הרב אויערבאך (מנחת-שלמה ח"א סי' לה) בתשובה מפורסמת שלו, נשאל אודות נתינת מאכל למי שיודע שלא יברך, והוא אורח חשוב אשר איננו שומר תורה, אבל יש לו אהבה לבני תורה וגם תומך במוסדות תורה וכדומה. אם לא ינהג בו בעל הבית בנימוס וכבד אותו, ואפילו אם יבקש ממנו בצורה מכובדת ליטול ידיים ולברך – יראה הדבר כפגיעה ועלבון בכבודו וירגיז אותו מאוד, ויתכן שבגלל זה יתרחק ח"ו ביותר מהתורה וגם יבוא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה. תשובתו הייתה שנכון באמת לכבד אותו. הנימוק הוא שאם לא יתן לו לאכול, יינצל האורח אמנם מאכילה ללא ברכה אך ייכשל באיסור חמור יותר של שנאת התורה ולומדיה, כך שבעל הבית נדרש להציל את אורחו ממכשול גדול מאוד, ולהחליפו במכשול קטן יותר. בהמשך דבריו דימה זאת לקוטע אצבע מרגלו של חברו ובכך מציל אותו מקטיעת כל הרגל⁵. יש לשים לב לכך שהרב אויערבאך הציב כמה תנאים להיתרו, כמפורט בלשון השאלה, ולא התיר בכל מקרה.

יב. שם חילק בין השכרת בית שאינו עושה חילול שבת בשל המשכיר, שמה שדר בביתו ומה שמחלל שבת הם שני עניינים נפרדים. אבל כשנותן פרוסה למי שלא נטל ידיו, הרי עושה האיסור בפרוסה עצמה שנתן לו (וכדברי מהר"ם לובלין שהובאו לעיל הערה ו).

יג. ראה בפרק עקרונות לפני עיוור אות ד.

יד. שם, עקרונות מסייע לדבר עבירה אות יב.

טו. ומצא סמך לזה בדברי רעק"א (הערות לשו"ע י"ד קפא סק"ו) לעניין אישה המקפת פאת ראש האישה, שאינה נחשבת למסייעת לדבר עבירה למרות שעל ידה עובר האישה על איסור ניקף. זאת מכיוון שהיא

אפשר להוסיף ולבסס היתר זה על פי סברת "מפני דרכי שלום" המובאת במשנה (שביעית פרק ה, ו-ט), שמכוחה התירו להשאיל ולמכור כלים לחשוד על השביעית. זאת למרות שסיכוי סביר הוא שישתמש בהם למלאכת איסור, אלא שיתכן באופן נדיר שלא יעשה כן. גם כאן, אם לא נכבד מגזר שלם מתוך חשש שיעשה איסור, נמצא שאיננו הולכים עימו בדרכי שלום.

ואכן, נימוק מעין זה מופיע בדברי החזון-איש (שביעית סי' יב סעיף ט), כדי להסביר מדוע מותר למכור כלים לחשוד על השביעית למרות שיש ספק הקרוב לודאי של לפני עיוור:

אם באנו להחמיר בספקות נמי נעשה מכשול, שנמנע חסד ודרכי חיים ושלוה מעצמנו ומהם, והם רק עמי הארץ וחייבים אנחנו להחיותם ולהיטיב עימם, וכל שכן שלא להרבות שנאה... ועוברים על לאו ד"לא תשנא" ועוד כמה לאוין, שאין איסורם קל מאיסור זה שאנו באים להציל אותם ממנו... והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק, וזו דרך הממוצעת והישרה, והיינו טעמא דשרינן בשעה שאין האיסור עדיין מוכן, כמו שמותר למכור שדה לחשוד על המעשר ולא נאסר אלא לאחר שהגיע לעונת המעשרות.

אמנם לדברי החזו"א, על פי המשנה שם, כשברור שיעשה האיסור אין לתת לו כלל שיכול לעבוד בו¹⁰. עוד מובא בשמו (פאר-הדור ח"ג עמ' קצה) שהתיר לתת אוכל לאדם שלא יטול ידיו ולא יברך, אם יודע שהימנעות מלתת תביא אותו לידי כעס ושנאה על כל

מצילה אותו מלעבור גם על איסור מקיף, שהיה עובר אילו היה מתגלח בעצמו. ואע"פ ששם כתב רק בלשון "ואולי", שאני הכא דבזה שהוא נמנע מלכבדו הוא עצמו נחשב כמכשילו ביותר. אמנם עיין בשדי-חמד (מערכת ו כלל כו אות יא), שתמה על רעק"א: מניין לנו שיגלח בעצמו? שמא יתגלח ע"י עכו"ם! והביא אחרונים שפקפקו בסברה זו. השרידי-אש (ח"ב סי' נז שהובא לעיל) תירץ ע"פ דרכו, שאם מתכוון למצוה אין בזה משום לפני עיוור. לכן כשהאישה מתכוונת להציל את הניקף מאיסור מקיף, מותר לה. ונמצא לפי סברתו שאפשר להרחיב ההיתר, ולא כמו שהגביל הרב אויערבאך, וראה הערה יא.

יש לציין כי כמה מחברים הביאו דברי הרב אויערבאך בלי המגבלות שכתב (שהוא אוהב בני תורה ותומך במוסדותיה), ולא שמו על ליבם לדייק בתשובתו, ועדיף היה להם להביא גם דברי האג"מ והאחרונים הנ"ל. עיין למשל ספר המורים בקשת, אודות מתן אוכל לחיילים חילוניים. ושם הביא דברי הרב מרדכי אליהו שטוב להפקיר את האוכל, וכך להתרחק מאיסור מסייע.

10. הרב אברהם שרמן כתב (קובץ תושבע"פ, כ"ח, תשמ"ז, עמ' קכא-קל) אודות איסור מכירת ציוד חקלאי לחשודים על השביעית, והעיר על ההבדל שבין דברי החזו"א המובאים להלן, שהתיר דווקא בספק מכשול, לבין הרב אויערבאך שהתיר גם בודאי מכשול – וחילק בין המקרים. לדעתו החזו"א מדבר על מקרה שבו אין ביטוי של קירבה בעצם המעשה (מכירת כלים), ואילו הרב אויערבאך דיבר בנתינת אוכל, שבזה יש קירבה בעצם מעשה הנתינה ויש לחשוש יותר משום דרכי שלום. סברתו צ"ע, שלכאורה אין הבדל בין מתן כלי או אוכל למי שצריך אותו.

ההולכים בדרכי התורה, ויתכן שבגלל הדבר הזה יתרחק עוד יותר מהתורה (בספר הצבא כהלכה עמ' שג הביא שהרב אויערבאך הסתייג מסיפור זה⁷¹).

על פי סברה זו כתב הרב אברהם שרמן⁷² שגם המג"א והט"ז יודו שאם הימנעות מנתינת האוכל תגרום לשנאה – מותר יהיה לתת להם למרות שידוע שלא יברכו, ולא דיברו אלא במקום שאין לחוש לזה. יש להוסיף ולציין שבזמנם היו רובם ככולם מאמינים בה' ובתורתו, רק שהיו בהם קצת רשעים וגם עמי הארצות, מה שאינו כן בזמננו. ואכן, הרב שטרנבוך כתב מעין סברא זו (תשובות-והנהגות ח"ב סי' קלח⁷³), אבל דווקא כשהחילוני מבקש את המאכל. אמנם לכאורה אותה סברה קיימת גם כשאינו מבקש אלא שמתחייב לתת לו מדרכי הנימוס, כמו לפועל שבא לעבוד או לקרוב משפחה המוזמן לשמחה משפחתית⁷⁴.

היתר רחב יותר, וכדברי האחרונים דלעיל, עולה מדברי הרב פיינשטיין, שנשאל (אג"מ או"ח ח"ה סי' יג) האם יכול אדם להזמין את שותפו לעסקים לסעוד עימו ולאכול משלו. מלכתחילה נטה לפסוק כמג"א וכט"ז שרק אם מדובר במצווה וקיים ספק שמא יברך מותר לתת לו, אבל לא במקרים אחרים. אך לבסוף כתב שהנוהג כמשנ"ב שפסק כב"ח

יז. לכאורה קשה, שהרי גם הוא כתב כך כפי שהובא לעיל, ואולי מכיוון שלא הסכים להתיר אלא באוהב תורה כמו במקרה שנשאל עליו.

יח. במאמרו דלעיל הערה טז.

יט. 'ומיהו פה מצוי יותר מחללי שבת בפרהסיא שמאמינים בה', רק לא התחנכו להבין חומר איסור שבת ולדעתם הקב"ה ותורן ולא חשוב כ"כ שמירת שבת, אבל הוא מאמין ושייך אצלו ברכה... ומיהו העיקר נראה שאם יש כאן דרכי שלום אם לא נותנים לו לאכול או לשתות... וטעם הדבר נראה שהאיסור כמו מכשיל לעיוור, שמרע לו בזה, אבל כאן מכוון לטובתו שיתקרב ולא ישנא יהדות. וגם כאן מניח האוכל או משקה והוא מדעתו לא מברך, אינו כמאכילו בידיים אלא בשב ואל תעשה, שאינו מברך אף שחייב... נראה שעכ"פ צריך להציע לו לכסות ראשו ולברך... אבל להציע לו כשלא מבקש וידוע שלא מברך אין בזה כל כך דרכי שלום, וראוי לחשוש שעובר שמסייע או מכשילו לעבור עבירה, ודרך כלל מסכימים לברך". זו שיטתו גם בעבירות דאורייתא, שאם מתכוון לטובתו של חברו מותר, וכמ"ש בספרו (תשובות והנהגות ח"א סי' שנח) במזמין קרוביו לשבת וידוע שיבואו במכונית. ראה בפרק 'מצווה הבאה בחילול שבת'.

כ. יש מי שהתיר למפקד דתי לשחרר חיילים חילוניים סמוך לשבת מפני דרכי שלום וחשש לאיבה ושנאה, בצירוף הסברה שאין הכרח שיעברו עבירה ויתכן שיסעו למקום קרוב ('מלומדי מלחמה עמ' 70-71, הצבא כהלכה עמ' ש-שא בשם הרב אויערבאך). לכאורה קשה מאוד לסמוך על סברות אלה, שהרי אנו יודעים היכן גרים החיילים וברור שיסעו לביתם ולא יתארחו בשוב בסמוך לבסיס. אלא ששמעתי מהרב קופמן בשם הרב אויערבאך, שעיקר הסברה הוא שהחופשה שייכת להם, ואף שהמפקד יכול למונעה מהם – הרי זה כמו שיקח מהם אוכל שהם עומדים להכניס לפיהם, שבימינו אין לעשות זאת, כמו שהתבאר בפרק 'מצוות תוכחה ושנאת הרע'. עוד אפשר לצרף לכך את הסברה שבין כה וכה יחללו שבת גם כשנמצאים בבסיס, ואין זה משנה איך יחללו שבת – בנסיעה או במלאכות אחרות.

וכפמ"ג, יכול לסמוך עליו. לכן התיר לתת אוכל לשותף^{כא}, ולא מחמת שעלול לשנוא את התורה ומקיימי מצוותיה כפי שכתבו הרב אויערבאך והחזו"א, אלא מצד הנימוס בלבד^{כב}. בדבריו הסתמך על דברי הב"ח, והבין בדעתו שאין כאן איסור לפני עיוור כלל, שאם לא כן לא היה מתיר אף בשביל מצוות צדקה. בטעם הדבר כתב כעין סברת האחרונים, שחילקו בין נתינת חפצא של איסור לבין חפצא של היתר, כמו בנידון זה.

סיכום:

- א. לדעת הרב אויערבאך אפשר לתת אוכל למי שאינו מברך, אם מדובר באדם המוכר לנו שהוא מכבד תורה ולומדיה ועלול להיפגע ולשנוא בגלל זה. דברים דומים כתב גם החזו"א.
- ב. לדעת אחרונים רבים הדבר מותר אפילו מפני הנימוס, כיוון שאין בנתינת האוכל משום מכשול מצד הדין.
- ג. בכל מקרה יש להציע לו לברך, אלא אם כן ברור מראש שהדבר ירגיז אותו ויגרור לשנאה. עצה טובה היא לאכול יחד אתו ולברך בקול כדי שישמע ויענה אמן.

ג. מתן הטבת רכב למחלל שבת^{כג}

בחברות ובמקומות עבודה רבים מקובל לכלול בתנאי התעסוקה קבלת 'רכב חברה', הניתן לעובדים לשימוש הפרטי, ומסתבר שהעובד החילוני יסע בו גם בשבת. לכאורה נראה שיש אפשרות לתלות שיסע בו רק ביום חול, מעין הדין של מכירת כלים בשביעית, אולם אם יאמר שרוצה להשתמש בו גם בשבת – נראה שאי אפשר יהיה להתיר זאת, וכאמור לעיל.

אמנם לפי דעת הדגול-מרבבה (הובא לעיל סעיף א) מותר לסייע למזיד במקרה שיכול להשיג גם במקום אחר, ואם נגדיר את החילוני כמזיד – אין איסור גם אם יאמר שרוצה להשתמש ברכב בשבת, ובלבד שיכול באמת להשיג רכב אחר. אך דבריו אינם מוסכמים על הכל, וגם יש לעיין אם לפי ההגדרה של חילוניים שבזמננו בתור 'תינוקות שנשבו'

כא. יש לציין כי אם יש בדבר גם צורך של פרנסה – ההיתר פשוט יותר, עיין שו"ת משיב-דבר ח"ב סי' לב המובא להלן סעיף ד.

כב. בתחילת דבריו האריך לחלק בין מצבים שונים, כגון אם אינו נמצא הרחק מביתו ויש לו אפשרות לאכול שם או לא, ואם כבר הציע לו פעם אחת לאכול והראה לו שאינו חסר נימוסים, ודווקא כאשר רוצה לקרבו על ידי זה לתורה ומצוות, והשווה זאת למצוות צדקה. אבל בסוף התשובה התיר בכל אופן.

כג. הטבה זו היא חלק מתשלום השכר בחלק ממקומות העבודה, ולכן נראה שאין הבדל בינה לבין מכירת רכב או השכרתו לאדם הידוע לנו כמחלל שבת. הצד השווה בכלם, שמדובר בעיסקה ממונית המבוססת על "תן וקח". לכן, האמור בפרק זה נכון גם לגבי מכירה והשכרה. גם המקורות המובאים בו מתייחסים לעסקאות ממון בכלל.

קיים היתר זה, כפי שכתבתי לעיל. וכבר פקפק בדבר השרידי-אש (ח"ב סי' כב עמ' מו ד"ה "והנה יש לדון בזה").

עוד יש לצרף להיתר את דעתם של הפני-משה וסיעתו הסבורים שאם אפשר להשיג את דבר האיסור אצל יהודי אחר אין בכך משום סיוע לדבר-עבירה (ראה לעיל בפרק 'עקרונות מסייע לדבר עבירה' אות י). גם כאן העובד יוכל לקבל תנאים זהים בחברה אחרת שבה יעבוד. אמנם גם לדעת המשל"מ החולק על הפני-משה (שם) נמצא כמה סברות להיתר. ראשית, יש הסוברים שגם המשל"מ לא אסר אלא במקום שסירובו יועיל למנוע את העבירה (להלן סעיף ד'), והרי כאן לא יימנע בסירוב זה מלקבל רכב במקום אחר.

עוד יש להביא דברי הפוסקים המוזכרים בשו"ת ציץ אליעזר (לעיל סעיף ב) שהתירו להגיש אוכל למי שאינו נוטל ידיו ומברך, כיוון שהמאכל עצמו אינו דבר של איסור⁷². בתוכם הובאו גם דברי התורת-חסד, המתייחס לאיסורים דרבנן בלבד – כנטילת ידיים וברכה. אמנם אחרונים נוספים שהזכיר – הבניין-ציון, הכתב-סופר, משיב-דבר ומהרש"ם (לעיל סעיף א) – דנו גם באיסורים דאורייתא, וחילקו בין חפצא של איסור לחפצא של היתר, ובין סיוע בשעת העבירה לסייע שלא בשעת העבירה. גם השרידי-אש (ח"ב סי' יט עמ' מג ואילך) התיר למכור אטליז לחשוד לחלל שבת, והוא דומה ממש לנידוננו, שהרי אותו חשוד מוכר גם בימות החול וגם בשבת. גם כאן הסברה להיתר היא כיוון שאם נותן לחברו דבר מה שאין איסור תלוי בגופו, אלא תלוי איך המקבל ישתמש בו – מותר⁷³.

אלא שיתכן שבנתינת רכב חברה לעובד שידוע שיסע בשבת, אנו מראים כאילו השבת קלה בעינינו ח"ו, ויש בזה חילול ה'. ודאי שאם החברה שייכת לאדם שומר מצוות, ורואים שרכביה נוסעים בשבת – יש בזה בעיה גדולה יותר. מחמת חשש זה דרש הרב הופמן (שו"ת מלמד-להועיל, ח"א או"ח סי' לד) משותפים בעסק שפועל בשבת להסיר את שמם מהפירמה (אמנם בדיעבד התיר גם בלא זה).

כד. אמנם ראה לעיל הערה ו בדברי המהר"ם לובלין, שעיקר הקפידא היא שלא יתן לו גוף הדבר שבו נעברת העבירה, אפילו אם הוא חפץ של היתר. ולשיטת האחרונים המובאים בדברי הצי"א יקשה לכאורה מבהמה לעובדי עבודה זרה לפני אידיהן, שאסורה אע"פ שאינה חפצא דאיסורא, וכן מרב אשי שמכר עצים לבית עבודה זרה בנימוק שרוב עצים להסקה – ולדבריהם משום מה הוצרך לכך? די בכך שהעצים אינם חפצא דאיסורא! וצ"ע.

כה. בספר מלומדי-מלחמה (עמ' 68) נשאל הרב רבינוביץ' אם מותר להשאל רדיו לחייל חילוני, ופסק שאם משאל לו לפני שבת ויכול להיות שישתמש בו ביום שישי מותר להשאל, וכמו בדין השאלת הריחיים והנפה לעובדי עבירה בשביעית, כיוון שתולים בדבר רחוק. אבל אם אומר בפירוש שרוצה לצורך שימוש בשבת – אסור.

סיכום:

א. לכתחילה יש להתנות עם העובדים החילוניים שלא יסעו ברכבי החברה בשבת. אם הדבר אפשרי, ראוי להימנע ממתן רכב לעובדים כאלה ולפצותם בהטבה כספית מקבילה, כדי להימנע מבעיות במידה ולא יעמדו בדיבורם.

ב. לעתים בגלל תנאי השוק פתרון זה בלתי אפשרי, וודאי שאי אפשר ליישמו בחברה להשכרת רכב השייכת לאדם שומר מצוות. מאידך, נראה שבמקרה כזה הכל יודעים שאין כוונתו לחזק ידי מחללי שבת, אלא שלפי תנאי השוק הוא נאלץ להשכיר לכל דורש, והנוסע אדעתא דנפשיה עביד.

ד. עריכת חופה והשכנת שלום לזוג חילוני

הפוסקים דנו בשאלה האם מותר לסדר חופה וקידושין לזוג שלא ישמור דיני טהרת המשפחה¹². היה מי שרצה להתיר, כיוון שאם לא יסדר להם חופה וקידושין ילכו לרב אחר וימצאו את מבוקשם. אלא שזו דעת הפני-משה וסיעתו שלא כדעת המש"מ וסיעתו (הלכות מלוה ולווה ד, ב שהיא הדעה הרווחת יותר וכמ"ש בפרק 'עקרונות מסייע לדבר עבירה'), הסבורים שגם אם ימצא העבריין מי שיסייע לו, עדיין אינו מוגדר "חד עברא דנהרא" ואסור לאחרים לסייע לו¹³. אבל הוסיף לדון ולהתיר מצד אחר, בהסתמך על דברי הב"ח (לעיל סעיף ב) שבזמן נתינת הפרוסה למי שספק אם יברך אינו עובר איסור, אף כאן בזמן שמסדר את הקידושין אינו עובר איסור ורק אחר כך כשלא שומרים דיני טהרה הם עוברים איסור. רבנים אחרים השיגוהו בכמה קושיות, אך מצאו סיבות אחרות להתיר.

רב אחד התיר גם לפי המש"מ, כיוון שלא אסר אלא במקרה שסירוב יועיל למנוע את העבירה, כגון שעל ידי סירובו יראו אחרים ויסרבו לו גם הם וכך בסופו של דבר יימנע מעבירה. אולם במקרה זה, ודאי ימצאו מי שיסדר להם קידושין. רב אחר התיר על פי מהר"ם לובלין, שאיסור לפני עיוור הוא רק כשנותן לו את החפץ שבו יעשה האיסור.

סברה כזו כתב גם השרידי-אש (ח"ב סי' יט), ורצה לפרש גם בדברי הב"ח שהחילוק הוא בין הפרוסה שנותן לשמש שלא נטל ידיו, שאסורה עליו ברגע זה (מכיוון שלא נטל ידיו, וגם ברור לנו שלא יטול מחמת היותו טרוד בעבודתו), לבין הפרוסה שנותן למי שעשוי שלא לברך המוציא וברכת המזון – שאינה אסורה עליו, כי יכול עוד לברך עליה (וכדלעיל סעיף א בתירוץ השני של הבניין-ציון). כך גם בסידור הקידושין אינו אחראי על חייהם בהמשך, וגם אם אינה טובלת אינו עניין לקידושין, שהרי מה לי איסור נידה של פנויה או נשואה? סיבה נוספת להתיר היא שאם רב אורתודוקסי לא יסדר להם חופה וקידושין, ילכו לרפורמים או יסתפקו בנישואין אזרחיים ותהיה בזה פרצה במסגרת חיי הנישואין על פי ההלכה. נמצא שאנו מצילים אותם מלחיות בלא חופה וקידושין בדרך זנות, ולמרות

כו. כל הדיון באוצר הפוסקים אה"ע מט סק"ו אות יא.

כז. ראה בפרק עקרונות מסייע לדבר עבירה אות י.

שאיננו יכולים להצילם מאיסור נידה – אנו מתקנים מה שבידינו, וודאי אין בזה איסור לפני עיוור.

הנצי"ב (משיב-דבר ח"ב סי' לב) דן אם מותר לשדך בני זוג שלא ישמרו דיני נידה^כ, והסיק שהדבר תלוי במחלוקת רש"י ותוספות (גיטין סא,א) אם מותר לסייע לפני שעת העבירה. אמנם כתב שסיוע בשכר לפני שעת העבירה מותר בכל אופן (ומעין ההיתר של "דרכי שלום" המובא ברש"י שם ד"ה "וכולך"), ולכן יהיה מותר לשדך זוג כזה בשכר.

מכאן הסיקו הרבנים שדנו בעניין סידור הנישואין שהדבר מותר מקל וחומר: אם התיר את עצם השידוך ביניהם ודאי יתיר את סידור החופה, שאינו אלא חיצוני לעצם חייהם המשותפים. עוד כתבו להתיר משום שהרב המשיא אותם מתכוון למצווה שבדבר, וכשמתכוון למצווה אינו עובר על לפני עיוור^{כט}.

שאלה דומה לזה היא, האם מותר לבית דין להשכין שלום בין בני זוג חילוניים הבאים לבקש גט? כמה רבנים סוברים שאסור, כיוון שעל ידי זה גורם להם לחיות שלא בטהרה ולעבור על איסורי כרת^ל. אמנם הנהוג המקובל בבתי הדין בארץ משנים קדמוניות הוא לבקש מהזוג להשלים ביניהם לפני שממשיכים בדיון על גט.

הרב שרמן^{לא} מביא כראיה לנידון זה את סוגיית נתינת אוכל למי שלא יברך (לעיל סעיף ב), ומתיר להשכין שלום בית ביניהם על פי דברי הב"ח, המתיר לתת לעם הארץ למרות שלא יברך כיוון שלא מחמת רשעות עושה כן. גם בנידוננו, הלא החילוניים אינם אלא בגדר תינוקות שנשבו ולכן:

גם אם בית הדין יודע בוודאות שפעולתו תביאם לעבור על איסור נידה... מאחר ורובם של בני הזוג שאינם בתורה ובמצוות ובשמירת טהרת המשפחה שמופיעים בפני בית הדין יש לראותם כתינוקות שנשבו ואנוסים באיסורים אלו...^{לב}.

רבנים אחרים העלו נימוקים נוספים להתיר: האחד, החשש לעתיד הילדים וכן לריבוי ממזרים באם לא יהיה שלום בית והאישה תזנה. בנוסף, השכנת שלום בית היא מצווה,

כח. לדעתו הגדרת המצב הוא "חד עברא דנהרא", כיוון שהיו יכולים למצוא זה את זה גם בלי סיוע השדכן. ועיין אוצה"פ שם בשם הרב הירשפרונג.

כט. ראה בפרק עקרונות לפני עיוור אות ח. יסודה של סברה זו בדברי הב"ח המובאים לעיל, שהתיר נתינת אוכל לעני אף אם ודאי לא יברך משום מצוות הצדקה (וראה דברי הרב שטרנבוך לעיל הערה יט, ודברי השרידי-אש לעיל הערה יא). אולם ראה לעיל סוף סעיף ב, מש"כ שלדברי האג"מ אין זה פשט דברי הב"ח.

ל. הרב משה שטרנבוך, (תשובות והנהגות ח"א סי' תעו), הרב שלמה קרליץ (מובא במאמרו של הרב שרמן קובץ תושבע"פ מ, תשנ"ט, עמ' צ).

לא. קובץ תושבע"פ מ תשנ"ט עמ' פט-קה.

לב. שם.

ולכן לא חל לגביה איסור לפני עיוור. כמו-כן, מפני החשש לירידת ערכו של בית הדין בעיני הצבור^{לג}.

סיכום:

א. קיימת בעיה בשידוכם של בני זוג שאינם שומרים על דיני טהרת המשפחה. הנצי"ב מתיר אם מדובר במי שעוסק בשידוכים ומקבל שכר, כך שהדבר נוגע בפרנסתו. כמו כן התיר גם אם אינו מקבל שכר, אם יש בדבר משום דרכי שלום.
ב. אותה בעיה, אם כי בחומרה פחותה, קיימת גם בעריכת חופה וקידושין, אבל בנידון זה כתבו רבים להתיר מכמה סיבות, וכן המנהג.
ג. בעיה דומה קיימת בהשכנת שלום בית בין בני זוג כאלה. יש האוסרים, אבל רבים מתירים.

ה. המורכבות בימינו ושביל הזהב

בפרק זה הובאו דרכי היתר לבעיות הכרוכות במגע היום-יומי שבין דתיים לחילוניים. אמנם, למרות שיש על מי לסמוך בכמה עניינים (לפי התנאים האמורים בכל נושא), אין הדעת נוחה ממצב שבו שומר המצוות מסייע בדרך כל שהיא למי שעובר עבירה.

הפוסקים לא דנו על צד חילול ה' הנגרם כשיהודי דתי מעורב במכירת דבר איסור ליהודי חילוני, וכנראה סמכו על מה שהעולם מבדילים בין פרנסתו של אדם לבין השקפת עולמו. לכאורה נראה שבזמננו הרגישות לכך גבוהה מאוד, והדוגמה האישית של האדם הדתי כלפי החילוני בולטת במיוחד. לכן כשיהודי דתי מסייע – גם אם בהיתר – לעבירתו של החילוני, יש כאן אמירה בעייתית משני צדדים:

הצד הכללי – כביכול לא אכפת לאדם הדתי שהעבירה תיעשה, והדת היא עניין פרטי של המקיים אותה ולא של הכלל^{לד}.

הצד הפרטי – עבור בצע כסף או שיקולים אחרים מוכן הדתי כביכול לוותר על עקרונותיו.

אלא שמנגד ניצבים שני שיקולים הפוכים :

כלפי החילוניים – יש לחשוש לאיבה כשלא נסייע להם.

כלפי הדתיים – קשה לחסום בפני שומר המצוות חלקים נרחבים כל כך מן האפשרויות המסחריות העומדות בפניו, כשהבעיה המשותפת לכולם היא איסור סיוע לדבר עבירה.

לג. שם.

לד. סברא מעין זו הנחתה את הציץ-אליעזר, ראה בפרק 'הדרכת רכב הנוסע בשבת'.

שביל הזהב בו עלינו ללכת, צריך לכלול את מערכת השיקולים הזו על צדדיה השונים. אמנם, קשה מאוד למצוא את המשקל המדויק שבין כל המרכיבים שהוזכרו לעיל, ורחבו של שביל הזהב במקרה זה – כמו גם במקרים רבים נוספים – איננו עולה על חוט השערה. על כן החכם עיניו בראשו לחשוב היטב ולהתייעץ לפני מעשה, כדי שלא ליפול באחד הפחתים.